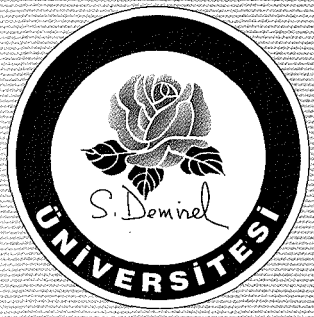
D.1535





SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Review of the Faculty of Divinity University of Süleyman Demirel

Yıl : 1998 Sayı : 5

ARAP EDEBİYATINDA KİNÂYE SANATININ KONUMU

Dr. Nejdet Gürkan*

Giriş

İnsanlar arasındaki beşerî münasebetleri ve iletişimi sağlayan en önemli araç şüphesiz dildir. Bu iletişimin sağlıklı ve düzgün olabilmesi için, kullanılan kelimeler ve ifadelerin açık ve etkili bir şekilde söylenmesi gerekir. Ne var ki açık ve çabuk kavranan sözler, bazen muhatap üzerinde yeterli tesir bırakmayabilir. Ya da çirkin ve hoş olmayan ifadeler doğrudan işitilmek istenmez. Bu nedenle konuşan kimse, kapalı ve dolaylı ifadeleri tercih etme yoluna gider. İşte mecâz, kinâye, îma ve tevriye gibi belâgat sanatları bu ihtiyaçtan doğmuş ve her zaman çeşitli dil ve edebiyat metinlerinde bulunmuştur.

Kinâyenin önemini ve ona olan ihtiyacı Dıyauddin b. el-Esîr'in Fars dilinden aktardığı bir hikayede açık olarak görmek mümkündür. Hikâyeye göre; Kisrâ'nın komutanlarından birisine, "Kral zaman zaman senin hanımına takılıyor." denilince, komutan hanımından ayrılır. Bu durum daha sonra krala bildirilince, komutanını çağırtır ve ona şöyle der: "Duydum ki senin tatlı bir kaynağın(göze, pınar) varmış. Ancak sen ondan içmiyormuşsun. Bunun sebebi nedir?" Komutan kıralına, "O kaynağa bir aslanın uğradığını duydum ve korktum." der. Kral bu sözden çok hoşlanır ve ona ihsanda bulunur.[1] Görüldüğü gibi çok nazik ve hassas bir konu, ancak kinâye ve ta'riz yoluyla ifade edilebilmiştir.

Arap edebiyatının en eski dönemlerinden itibaren örneklerini gördüğümüz birçok belâgat sanatı arasında özellikle açık sözden kaçınmanın en etkili üslûbu olan kinâye sanatı da şiir ve nesir metinleri yanında, Kurân-ı Kerîm ve hadîslerde de yer almıştır. Biz de bu makalede hem kinâye sanatını tanıtmak, hem de metinlerde nasıl ve hangi amaçlar için kulanıldığını bazı örneklerle göstermeyi amaçladık.

---

* Süleyman Demirel Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Arapça Öğretim Elemanı

1 İbnü'l-Esîr, Dıyauddin, *el-Meselü's-sâir*, III, 75.

I. Kinâye Sanatı

Belâgat; meâni, beyân ve bedî olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Bunlardan meâni; cümlenin muktezay-ı hale (durumun gereğine göre) uygun olarak ifade edilmesini, beyân; lafzın anlamının en kısa yoldan anlaşılmasını, bedî ise; cümlede lafız ve anlam bakımından bir ahenk oluşturan ilimdir. Kinâye sanatı, teşbih ve mecâz sanatlarıyla birlikte beyân ilminin içinde yer alır. Lafız konulduğu anlama, bir engel nedeniyle delalet etmez de iltizâmî anlama delalet ederse ona mecâz denir. Eğer her ikisine delalet etmesine engel bir karîne yoksa ona kinâye denir. Yani kinâye hem hakiki hem de mecâz anlama gelebilen sözdür. Bu bakımdan kinâye mecâz sanatıyla da ilgilidir.

A. Tanımı:

Sözlük Anlamı:

Sözlükte; bir şeyi kendisine delalet eden başka bir sözle anlatmak,[2] gizlemek, harp esnasında bilinmek, kahramanlığını göstermek amacıyla künyesini söylemek gibi anlamlara[3] gelen kinaye, كـنى fiilinin[4] masdarıdır. Meselâ, Lisanu'l-Arab adlı sözlükte yer alan bir beyitte kinâye kelimesi, kadının ismini açıkça söylemeyip onu gizlemek ve yerine başka bir kelime getirmek anlamında kullanılmıştır.[5]

---

2 el-Halil b. Ahmed, *Kitabü'l-Ayn*, Beyrut 1988, V, 411; el-Firuzâbâdî, *el-Kâmusu'l-muhît*, Beyrut 1987, s. 1713.

3 ez-Zemahşerî, *Esasü'l-belâğa*, Mısır 1985, II, 322; İbn Manzur, Muhammed b. el-Mükerrem, *Lisanu'l-Arab*, Kahire t.y., V, 3944; el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *Ulûmü'l-belâga*, Beyrut t.y., s. 279.

4 Ebû Ya'kup es-Sekkâkî (ö.626/1229) ise bu kelimenin "düşmana zarar vermek anlamındaki (N-K-Y) fiilinden türediğini ifade etmiştir. (Bkz. es-Sekkâkî, *Miftahu'l-ulûm*, Beyrut t.y., s. 189-190.) Öte yandan İbnü'l-Esîr el-Halebî (ö. 737/1336) ise bu fiilin asıl şeklinin (K-N-N) olduğunu, tekrardan kaçınmak için ikinci nun harfinin yâ harfine çevrildiğini belirtmiştir. (Bkz. İbnü'l-Esîr, *Cevherü'l-kenz*, İskenderiye t.y. , s. 100.)

5 Bu beyit şöyledir: (Bkz. İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, V, 3944.)

و إني لأكنو عن قذور بغيرها و أعرب أحيانا بها و أصارح

Istılah Anlamı:

Kinâye kelimesi ıstılahî bakımdan ikiye ayrılmaktadır. 1- Kinâye lafızları kullananın yapmış olduğu iş ve sanatı ifade eden masdardır. Yani kinâyeli konuşma sanatıdır. 2- Vazedilmiş olduğu manada kullanılmakla beraber, bu mananın değil de asıl kastedilen anlamın hedeflendiği lafızlardır.[6] Ayrıca kendisiyle kinâye yapılana lafız; kendisinden kinâye yapılana mana denilir.[7] Bu tasniften sonra, belâgat ilminin tarihî süreci içinde yapılmış olan bazı kinâye tanımlarını ele almak istiyoruz.

Ebû Hilal el-Askerî (ö.395), kinâye ve ta'riz sanıtını birlikte ve iç içe tanımlamış, Kudame b. Ca'fer'in (ö.337) kitabında bu sanat, irdâf adıyla tanımlanmış,[8] İbn Reşîk (ö. 456/1063) kinâyeyi işaret bâbı adı altında mütâlaa etmiş ve kinâye için, "Arap şiirindeki tevriyeye kinâye denir."[9] diyerek iki sanat arasında herhangi bir ayırım gözetmemiştir. Abdülkâdir el-Cürcânî (ö. 471/1078), " Konuşanın bir anlamı ifade etmek istediği zaman, onu dilde vazedilmiş lafzıyla değil de redifi olan başka bir anlamı delil olarak getirerek asıl kastettiği anlama îmada bulunmasıdır."şeklinde bir tanım yapmıştır.[10] Cârullah ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) ise, " Bir şeyi, dilde konulmuş olan lafzından başka bir lafızla zikretmektir." şeklinde tarif ederken; و لا ينظر اليهم يوم القيامة "Allah kıyamet günü onlara bakmaz" [11] meâlindeki âyeti delil olarak getirmiştir.[12] Ebû Yakub es-Sekkâkî'ye göre kinâye; zikredilenden zikredilmeyene (metrûk) ulaşmak için bir sözün açık ifadesini bırakıp, onun lâzımını söylemektir.[13] Dıyauddin b. el-Esîr ise şu tarifi tercih etmiştir: " Hakikat ve mecâz arasında

---

6 el-Merâğî, *Ulûm'l-belâga*, s. 279.

7 et-Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali, *Kitabu Keşşâfi ıstılahâti'l-fünûn*, İstanbul 1984, II, 1285.

8 Kudame b. Ca'fer, *Nakdü'ş-şi'r*, Kahire t.y. , s. 155-156.

9 İbn Reşîk, *el-Umde*, I, 513-528.

10 el-Cürcânî, Abdülkâhir, *Delâilü'l-i'câz fî ilmi'l-meânî*, Beyrut 1994, s. 60.

11 Âl-i İmrân, 77.

12 Beydâvî, Abdullah b. Ömer, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-tevil*, Beyrut t.y., I, 115; et-Tehanevî, *Kitabu Keşşâfi ıstılahâti'l-fünûn*, II, 1984.

13 es-Sekkâkî, *Miftahu'l-ulûm*, s. 189; et-Taftazanî, *Muhtasaru'l-meânî*, İst. 1977, s. 376.

ortak bir vasfa sahip (câmi) ve her ikisine de hamledilmesi mümkün olan bir manaya delalet eden her lafza kinâye denir."[14] İbnü'l-Esîr bu tanımını,

(... و إن كنتم مرضى أو على سفر أو جاء أحد منكم من الغـــائط أو لامستم النساء فلم تجدوا ماء فتيمموا صعيدا طيّبا...)

".....Eğer hasta olur veya bir yolculuk üzerinde olursanız, yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse veya kadınlara dokunup da bir su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin....." [15] âyetine göre yapmıştır. Zirâ bu âyetteki; *lâmestüm* kelimesi, hakiki anlamı olan vücuda elle dokunmak (temas) ve mecâzî anlamı olan cinsî münasebet anlamına da gelmektedir.[16] Şihabuddin en-Nüveyrî (ö.733/1332) ise kinâyeyi mecâz olarak kabul etmeyip ona redif anlamını yüklemiştir. Ona göre kinâye sözlerde, aslî manaya itibar edilmekle beraber ikinci bir anlam hedeflenmektedir. Meselâ "külü boldur" sözüyle hakiki anlam kastedilmiş, ancak bu söz, kişinin cömert olmasına da delil getirilmiştir. Bu duruma göre kinâye, redifi zikredip merdufu (redif yapılan anlam) kastetmektir.[17] el-Kazvinî (ö.739/1338) el-İdah adlı eserinde çok kısa ve öz bir tanım yapmıştır. Ona göre kinâye; taşıdığı anlamın kastedilmesi yanında iltizamî anlamı hedeflenen sözdür.[18] Yine dokuzuncu hicrî asrın müelliflerinden olan ve özellikle bedî sanatlar konusunda önemli bir konuma sahip olan İbn Hıcce el-Hamevî (ö.837/1433) kinâye ile redif arasındaki farkı ortaya koymakla beraber Abdülkâhir el-Cürcânî'nin tanımının aynısını eserine almıştır.[19]

İslam hukukçuları ve usulcüleri de kinâye tânımı yapmışlardır. Meselâ es-Serahsî'nin (ö.490/1096) tanımı şöyledir: "Bir delil vasıtasıyla ortaya çıkıncaya kadar kendisinden murad edilen maksat

---

14 İbnü'l-Esîr, Dıyauddin, *el-Meselü's-sâir*, IV, 292.

15 Nisâ, 43.

16 İbnü'l-Esîr, Kinâye kelimesinin setr (gizlemek) kökünden geldiğini belirttikten sonra, bu âyetteki lems kelimesi ile aslında cinsi münasebet anlamının kinâye yoluyla gizlendiğini ifade etmiştir. (Bkz. İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâir*, III, 53; el-Firuzâbâdî, *el-Kâmusü'l-muhît*, s. 739.)

17 en-Nüveyrî, Ahmed b. Abdulvehhâb, *Nihayetü'l-ereb fî fünûni'l-edeb*, Mısır t.y. , VII, 60.

18 el-Kazvînî, *el-İdah* (Şerh: Abdülmünim Hafâcî), Beyrut 1980, s. 456.

19 İbn Hıcce el-Hamevî, *Hızânetü'l-edeb ve gâyetü'l-ereb*, Beyrut 1987, II, 263.

gizli olan ve kendi anlamında tereddüt bulunan her şeye kinâye denir."[20] et-Tehânevî'ye (ö.1158/1754) göre ise kinâye şudur: "Sarih lafzın zıddıdır. Hakiki veya mecâz mana da olsa kendisinden anlaşılması gereken mananın gizlendiği lafızdır. Müfesser ve muhkem sözler sarih lafız kabul edilir. Müşkil ve mücmel sözler ise kinâyeye dahildir."[21] Ona göre, kinâyeler meşhur ve yaygın hale gelince mecâz sayılır. Buna göre boşamak (talak) amacıyla kullanılan kinâyeler, anlamları gizli olmadığı için mecâz sayılırlar.[22]

Bu arada kinâyenin mecâzla ilgisi ve mecâz olup olmadığı tartışmaları da yapılmıştır. Celaluddin es-Suyûtî (ö.911/1505) bu tartışmaları dört madde halinde bir araya toplamıştır.1.Kinâye hakikattir. 2. Mecâzdır. 3. Ne hakikat ne de mecâzdır. 4. Hem hakikat hem de mecâzdır.[23]

Buraya kadar verdiğimiz tanımlara baktığımızda ortaya çıkan ortak özellik, kinâyenin tevriye, îma, mecâz ve redif gibi diğer sanatlarla olan ilişkisine göre bazı tanımlarının yapılmış olmasıdır. Ayrıca bu tanımların bir kısmı; Abdülkâhir el-Cürcânî'nin tanımında olduğu gibi, kinâye yapmak işi esas alınarak, bir kısmı da Dıyauddin b. el-Esîr'in tanımında olduğu gibi kinâye yapılan lafızlar esas alınarak oluşturulmuştur.

B.Kinâyenin Ögeleri ve Çeşitleri:

Kinâye sanatında; kasdolunan anlam (mekniyyün anh) ve kinâye yapılan lafız (mekniyyün bih) olmak üzere iki öge bulunur. Mekniyyün anh'a lâzım, mekniyyün bih'e melzûm da denilmektedir. Kinâye sanatı kendisinden kasdolunan anlam (mekniyyün anh) bakımından üç çeşit olarak tasnif edilmiştir. Bunlar; 1. Sıfattan, 2. Mevsuftan, 3. Nispetten kinâyelerdir.

Sıfattan Kinâye:

Kendisinden kastedilen şeyin bir sıfat olduğu kinâyelerdir. Bunlar, cömertlik, fakirlik, kibir vb. sıfatlardır. Meselâ Cahileyye şâiri

---

20 es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed, *el-Usul* (Tahk. : Ebu'l-Vefâ el-Efgânî), Beyrut t.y. , I, 187-188.

21 et-Tehânevî, *Kitabu Keşşâfi ıstılahâti'l-fünûn*, II, 1283.

22 A.g.e., II, 1283; Durmuş, İsmail, *Cahiliyye Şiirinde ve Kur'ân-ı Kerîmde Benzetme* (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 1988, s. 324.

23 Ahmed Matlûb, *Mu 'cemü'l-mustalahâti'l-belâğıyye*, III, 156-161.

el-Hansâ'nın (ö.44/664) kardeşi Sahr için yaktığı ağıtta yer alan bir beyitteki; طويـــل النجـــاد (kılıç bağı uzun), رفيع العماد (çadırın direği yüksek) ve كثـــير الرمـــاد (külü bol) ifadeleri bu çeşit kinâyelerdir.[24] Ayrıca يفترش الغـــبراء (yeri yatak yaptı), عضّ على يديه (ellerini ısırdı), ألقى عصـــاه (sopasını attı) gibi ifadeler de sırasıyla fakirlik, pişmanlık ve ikamet etmek anlamlarından kinâye sıfatlardır.[25]

2. Mevsuftan (zât) Kinâye:

Kendisiyle mevsûfun (zât) kastedildiği, sıfatı zikredilerek mevsûfa intikal edilen kinâyelerdir. بنـــت عدنـــان (Adnan'ın kızı) Arapçadan, ملـــك الوحـــوش (Vahşilerin kıralı) Arslandan ve أبناء النيل (Nil'in çocukları) Mısırlılardan kinâye yapılmıştır.[26]

3. Nispetten Kinâye:

Herhangi bir sıfatın mevsûfa (zat) nispet edildiği kinâye çeşididir. Meselâ;

اليمن يتبع ظلّه و المجد يمشي في ركابه

"Bereket onun gölgesini takip ediyor. Şeref onun deve katarında yürüyor." anlamındaki bu beyitte; bereket ve şeref sıfatlarının övülen kişiye nispet edilmesi söz konusudur.[27]

Ayrıca kinâye, kastedilen anlama ulaşmak için arada bulunan vasıtalar ve söylenen sözün terkip ve özellikleri bakımından da başka isimler almış ve farklı tasnifer içinde yer almıştır. Meselâ es-Sekkâkî, kinâyeyi; ta'riz, telvih, remz, îma ve işaret olarak çeşitlere ayırmıştır.[28] Yine tevriye sanatı da kinâye ile beraber ele alınmaktadır.

---

24 Şâir, kılıç bağı uzun sözüyle uzun boylu olmak, çadırın direği yüksek olmakla şerefli olmak ve külü bol olmakla cömertlik sıfatlarından kinâye yapmıştır. (Bkz. Abdüsselam el-Hûfî, *Şerhu Divani'l-Hansâ*, Beyrut t.y. , s. 35.)

25 Abdülmünim Hafâcî ve Abdülaziz Şeref, *el-Belâgatü'l-arabiyye*, Beyrut 1992, s. 155.

26 Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, Beyrut t.y. , s. 275; el-Merâğî, *'Ulûmü'l-belâğa*, Beyrut t.y., s. 281; Ali Cârim ve Mustafa Emin, *el-Belâğatü'l-vâdıha*, İstanbul t.y. , s. 123.

27 Bkz. Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, s. 275.

28 el-Kazvinî, *el-İdah*, s. 466.

Biz de kinâyenin daha iyi anlaşılması için bunları kısaca inceleyeceğiz.

a. Ta'riz:

Lügatte; "hedef yapmak, bir şeyin kenarı ve yazıyı düzgün yazmamak" demek olan ta'riz,[29] ıstılahta; konulduğu anlamın dışında başka bir anlama işaret ettiği siyakından anlaşılan cümledir. Bir başka ifadeyle tar'iz; bir şey söyleyip, onunla söylemediği başka bir şeyi kastetmektir.[30] Bu cümleye ta'riz denilmesi, kinâyede olduğu gibi, sözün hakikat ve mecâz olması açısından değil, kastedilen şeyin işaret ve karîne yoluyla anlaşılmasındandır.[31] Meselâ " Vallahi ben muhtacım ve üşüyorum" diyen bir kimsenin ifadesinden bir talebi olduğu ancak siyaktan anlaşılmaktadır. Oysa bu cümle doğrudan bir şey istemek için vazedilmiş değildir.[32] Dıyauddin b. el-Esîr ise kinâye ve ta'riz arasındaki farkın; açıklık, kapalılık ve terkipte olduğunu; " kinâye hem müfret hem mürekkep (cümle) lafızlarda olur. Ta'riz ise sadece mürekkep lafızlarda olur." sözleriyle açıklamaya çalışmış ve bu iki sanatın karıştırıldığını ifade etmiştir.[33] İbnü'l-Esîr, bu iki sanatın farkını ortaya koyduktan sonra şu âyeti ta'rize örnek olarak getirmiştir:

(قال بل فعله كبيرهم هذا فسئلوهم إن كانوا ينطقون)

" Belki de bu işi büyükleri yapmıştır. Hadi onlara sorun; eğer konuşuyorlarsa! dedi."[34] Ona göre bu âyette; İbrahim (a.s.), aslında putları kırma işini putların büyüklerine isnat etmemiş; bilakis müşriklerin akıllarını ta'riz yoluyla istihza (alay) amacı taşımıştır.[35]

---

29 el-Firuzâbâdî, *el-Kâmusü'l-muhît*, s. 834; ez-Zebidî, *Tâcü'l-arûs*, Beyrut 1994, X, 89.

30 et-Tehânevî, *Kitabu Keşşâfi ıstılahâti'l-fünûn*, II, 1286.

31 el-Alevî, Yahya b. Hamza, *et-Tıraz*, Beyrut 1982, III, 340.

32 Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, Beyrut t.y. , 276; Abdülaziz Atik, *İlmü'l-beyân*, Beyrut t. y. , 44-45.

33 İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâir*, III, 49, 57.

34 Enbiyâ, 63.

35 İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâir*, III, 72; ez-Zerkeşî, Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* (Tahk. : Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Kahire 1957, II, 311.

b. Telvîh:

Lügatte; "uzaktan işaret etmek, beyazlatmak ve kılıcı ışıkta parıldatmak"[36] anlamına gelen telvîh, ıstılahta; bir şeye uzaktan gizlice işaret etmek olup, uzak ve yakın anlam arasındaki ilişkilerin (vasıtalar) çok miktarda olmasıdır.[37] Meselâ bir şâir, cömert oluşunu "köpeğinin korkak olması" ifadesiyle arzetmeye çalışmıştır. Zira köpeğin korkak ve eve gelene ses çıkarmaması misafirin çok olmasına, ki misafiri çok olanın ikramı bol olur, bu da netice olarak kişinin cömertliğine işaret eder.[38]

c. Remz:

Eğer kinâyede, yakın ve uzak analamlar arasındaki vasıtalar az ve gizli olursa remz adını alır.[39] Meselâ فلان من المستريحين " Falan istirahat edenlerdendir."sözü cahillik ve akılsızlıktan kinâyedir.[40] Telvihte olduğu gibi aradaki vasıtalar çok değildir. Burada istirahattan maksat aklını kullanmamaktır.

d. İmâ ve işaret:

Eğer kinâyede, yakın ve uzak anlamlar arasındaki vasıtalar az ve açık olursa îma ve işaret adını alır.[41] Meselâ الفضل يسير حيث سار فلان "Fazilet falanın yürüdüğü yerde yürüyor" sözünde; fazilet vasfının bir şahsa nispeti şeklindeki kinâye açık ve kısa yoldan anlaşılmaktadır.[42]

e. Tevriye:

Lügatte; "gizlemek" anlamında masdar olan tevriye,[43] ıstılahta; hakikat veya mecâz olmak üzere iki anlamı olan bir lafzın uzak anlamını kastetmektir. Bir başka ifadeyle herkesin aklına ilk gelen

---

36 ez-Zemahşerî, *Esasü'l-belâğa*, II, 357; el-Firuzâbâdî, *el-Kâmusu'l-muhît*, s. 307.

37 el-Kazvinî, *el-İdah*, s. 466; Tahir –ül Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, İstanbul 1973, s. 161.

38 İbn Reşîk *el-Umde*, I, 540; et-Tıybî, Şerefuddin, *Kitabu't-tıbyân* (Tahk. : Hâdi Atiyye), 1987 y.y. , s. 264.

39 el-Kazvinî, *el-İdah*, s. 466.

40 Ali Cârim ve Mustafa Emin, *el-Belâğatü'l-vadıha*, tarih ve yer yok, s. 125.

41 el-Kazvinî, *el-İdah*, s. 466.

42 Ali Cârim ve Mustafa Emin, *el-Belâğatü'l-vadıha*, tarih ve yer yok, s. 125.

43 el-Firuzâbâdî, *el-Kâmusu'l-muhît*, s. 1730; ez-Zebidî, *Tâcü'l-arûs*, XX, 288.

yakın anlamın terkedilmesidir.[44] Öte yandan tevriye, işitenin vehme kapılarak, ilk anda bu yakın anlamı düşünmesinden dolayı da îhâm adını almıştır.[45] Kinâyenin tevriyeden farkı ise; kinâyede bu iki anlamdan birisini tercih imkanı yoktur. Lafız her iki anlama da hamledilebilir. İbn Reşîk ise tevriyeyi kinâye olarak kabul etmektedir. O, ağaç, koyun, yumurta ve deve gibi bazı kelimelerin tevriye ile insan anlamında kullanıldığına dair Arap şiiri ve Kur'ân-ı Kerîm'den örnekler getirmiştir.[46] Bu sanatın tarihi hakkında ayrıntılı bilgiler veren İbn Hıcce el-Hamevî, eskilerin bunu bilinçli bir şekilde değil, gayri ihtiyari olarak kullandıklarını belirttikten sonra, ilk defa bu sanatın üzerindeki perdeyi kaldıranın Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî (ö.354/965) olduğuna işaret eder. Ayrıca o, bu sanatın edebî sanatlar içinde en kıymetlisi olduğunu söyler. Aynı şekilde o, ez-Zemahşerî'nin (537/1142) de "beyân ilmi içinde bundan daha dakik ve latif bir sanat olmadığı ve müteşâbih âyetlerin tevilinde daha faydalı ve yardımcı başka bir sanat olmadığı" şeklindeki görüşlerini de nakletmiştir.[47]

C. Kinâyenin Amaçları:

Dildeki uslûpların her birinin bir amacı olduğu gibi kinâyenin de belli amaçları vardır. Bu amaçlar arasında; gizleme, örtme, tamiye, bilmece, açıklama, vasfedilen şeyin durumunu açıklamak, mübalağa, övgü, yergi, özet, zor olanı kolayca ifade etme, manaya kuvvet verme, azlık ve çokluktan kinaye yapma ile çirkin olanı daha güzel bir şekilde ifade etme bulunmaktadır.[48] Meselâ;(بل يداه مبسوطتان ينفق كيف يشاء)"bilakis onun iki eli açıktır. Dilediği gibi harcar."[49] âyetinde çok cömert oluşu (mübalağa),[50] (كان يأكلان الطعام) "ikisi yemek

---

44 et-Taftazânî, *Muhtasarü'l-meânî*, s. 395; İbn Hıcce el-Hamevî, *Hızânetü'l-edeb*, II, 39; Tahir -ül Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, s. 159.

45 Ayrıca bu sanata tevcîh ve tahyîr adı da verilmiştir. (Bkz. İbn Hıcce el-Hamevî, *Hızânetü'l-edeb*, II, 39.)

46 İbn Reşîk *el-Umde*, I, 530-531.

47 İbn Hıcce el-Hamevî, *Hızânetü'l-edeb*, II, 40-41.

48 es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 789-791.

49 Mâide, 64; es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 791.

50 İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, Kahire t.y. , I, 282-283; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 308.

yiyorlardı"[51] âyetinde tuvalet ihtiyacını giderme gibi hoş olmayan bir durumun anlatımı,[52] ayrıca إن وسادتك لعريض "Senin yastığın geniştir."[53] hadîsinde ise muhatabın zeka özürlü olması[54] kinâye yoluyla anlatılmak istenmiştir.

II. Arap Dilinde Bulunan Bazı Kinâye Lafızlar

Cahiliyye dönemi şâirlerinden Anteretü'l-'Absî (ö.m. 615) ve el-Hansâ gibi şâirlerin şiirlerinde bulunan bu sanatın örneklerine,[55] Kur'ân-ı Kerîm ve hadîslerde de rastlamak mümkündür. Çünkü bu üslûbun kullanılmasına her zaman ihtiyaç olmuştur. Dolayısıyla ihtiyaç duyulduğu halde bu sanatı kullanmayanlar bazen tenkide uğramışlardır. Meselâ Kudame b. Ca'fer (ö. 337/948), fâhiş bir anlam için kinâye lafız kullanmayan İmru'l-Kays'ın (ö. m. 540) kınandığını ifade etmiştir.[56] Arap dilinde yer alan kinâye kavramların ifade ettiği anlamlar ve konular daha ziyade kadın, iffet, cinsi münasebet, cimrilik, cömertlik, pişmanlık, ahmaklık, cehalet, düşük değerdeki işler, yaşlılık ve ölüm gibi hususlardır.[57] Ayrıca bazı hayvan ve eşyalar da kinâye yoluyla isimlendirilmiştir. Bu konularla ilgili olarak tesbit edebildiğimiz örneklerden bazıları şunlardır:

Kadın:

el-Kerîme (Kız), er-reyhâne (küçük kız), el-hurre (anne), eş-şakîka (kız kardeş), kebîratü'l-beyt (eş), eş-şât (dişi koyun ve keçi

---

51 Mâide, 75.

52 el-Cürcânî, *el-Müntehab*, s. 9; el-Müberred, *el-Kâmil*, II, 131; es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 790.

53 el-Buharî, Bakara Suresi Tefsiri, 28; Müslim, Sıyam, 33.

54 et-Tıybî, *Kitabü't-tıbyân*, s. 262; Ahmed el-Merâğî, *Ulûmü'l-belâğa*, s. 284.

55 Bu örnekler için bkz. ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakati's-sebi't-tıvâl*, Beyrut t.y. , s. 72-73, 229-230; Abdüsselam el-Hûfî, *Şerhu Divani'l-Hansâ*, Beyrut t.y. , s. 35; İbn Reşîk, *el-Umde*, I, 519, 531.

56 Bkz. Kudame b. Ca'fer, *Nakdü'ş-şi'r* (Tahk. : Kemal Mustafa), Kahire 1976, s. 20-21; İbn Hicce el-Hamevî, *Hızânetü'l-edeb*, II, 263. İmru'l-Kays'ın tenkit edildiği beyitin tercümesi şöyledir:
" Ki o emzikli kadın; çocuğu ağladıkça vücudunun yarısıyla ona dönüp meme veriyor ve altındaki yarısı benden ayrılmıyordu." Bkz. ez-Zevzenî, Hüseyin b. Ahmed, *Şerhu'l-Mullakâti's-sebi't-tıvâl*, Beyrut t.y. , s. 69-70; *Yedi Askı* (Çev. : Şerafettin Yaltkaya), İstanbul 1985, s. 21.

57 Geniş bilgi için bkz. el-Cürcâni (Ebu'l-Abbas), *el-Müntehab*.

anlamında olup kadından kinayedir.),[58] el-câre (komşu), ez-zılle (gölge), النعجة (dişi koyun),[59] القلوص (genç deve), el-atabe (eşik), السرخة(büyük ağaç), ehlü'd-dâr (ev halkı), ümmü'l-evlâd (çocukların annesi), bintü'l-ammi (amca kızı), el-cemaa (topluluk), hars (tarla)[60] ve en-nahle (hurma)[61] kelimeleri kadından kinâye yapılan lafızlardır.[62]

İffet:

نقيّ الثوب (elbisesi temiz)[63] ve عفيف الذيل (kuyruğu iffetli)[64] kişinin iffetinden kinâyedir.

Cinsî münasebet ve mahrem yerler:

بنى فلان أهله (falan evini kurdu),[65] الوطء (basmak), كلّم فلان زوجته (falan hanımıyla konuştu), يحرك سريرها (yatağını salladı), لمس (dokunma), رفث (fâhiş söz ve iş), مراودة (dilemek, arzulamak) gibi ifadeler mevcuttur.[66] Ayrıca açıkça ve doğrudan ifade etmesi ayıp ve zor olan mahrem yerlerin isimleri de kinâye lafızlarla anlatılmaya çalışılmıştır.[67]

---

58 eş-Şât kelimesi Antere'nin (ö.m. 615) bir beytinde geçmektedir. (Bkz. Bkz. ez-Zevzenî, Hüseyin b. Ahmed, *Şerhu'l-Mullakâti's-sebi't-tıvâl*, s. 229; İbn Reşîk, *el-Umde*, I, 531.)

59 Sâd, 23; İbn Reşîk, *el-Umde*, I, 531.

60 Bakara, 223; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 362.

61 İbn Hıcce el-Hamevî, *Hızânetü'l-edeb*, II, 264-265.

62 es-Seâlibî, Ebû Mansur, *Kitabu'l-kinâye ve't-ta'rîz*, Beyrut 1984, s. 9; ed-Dâye, M. Rıdvan, *el-Kinâyâtü'l-ammiyye*, Dımaşk 1988, s. 15; Ahmed el-Hâşimî, *Cevahirü'l-belâga*, s. 282.

63 İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâir*, III, 59; Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, s. 275.

64 es-Suyutî, *el-İtkan*, IV, 148.

65 Eğer kadının daha önce ilişkisi olmuşsa o zaman erkek için; دار بنيت قبله (Kendisinden önce yapılmış bir evi var) denir. (Bkz. el-Cürcânî, *el-Müntehab*, s. 23.)

66 Geniş bilgi için bkz. el-Cürcânî, *el-Müntehab*, s. 24-25; ez-Zerkeşî, Muhammed b. Abdullah, *el-Burhan fî ulûmi'l-Kur'ân* (Tahk. : Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Mısır 1957, II, 303-304.

67 Örnekler için bkz. es-Seâlibî, *Kitabu'l-kinâye ve't-ta 'rîz*, s. 10-12.

Cimrilik:

المقتصـــد (iktisatlı), نقيّ القدر (tenceresi temiz), فلان من قرّاء سورة يوســـف (falan Yusuf suresi okuyucularındandır)[68] ve قليل الخير (hayrı az) gibi ifadeler cimrilikten kinâye olarak kullanılır.[69]

Cömertlik:

جبان الكلـب (köpeği korkak),[70] مهزول الفصيل (yavrusu zayıf),[71] كثير الرمـاد (külü bol) [72] ve نصبوا بقارعة الطريق خيامهم (çadırlarını yolun başına kurdular)[73] cömertliğe delalet eden bazı lafızlardır.

Pişmanlık:

قلب الرجل كفيـــه (adam avuçlarını çevirdi) ve يعضّ الظالم على يديه (zâlim ellerini ısırdı) pişmanlıktan kinâyedir.[74]

Ahmaklık:

عريض الوســـادة (yastığı geniş),[75] عريض القفا (kafası kalın)[76] ve صفته غير المنصرف[77] ifadeleri ahmaklıktan kinâyedir.

---

68 Çünkü dilenciler daha çok bu sureyi okurlar. (Bkz. es-Seâlibî, *Kitabü'l-kinâye*, s. 55)

69 el-Cürcânî, *el-Müntehab*, s. 146; ed-Dâye, *el-Kinâyât*, s. 15.

70 Köpeğin korkak olması; yaratılışına muhalif olarak, eve gelen misafire havlamamasına ve misafirin eve rahatça girmesine neden olur, bu da ev sahibinin cömertliğine delil kabul edilir.(Bkz. es-Sekkâkî, *Miftahu'l-ulûm*, s. 191.)

71 Arapların en kıymetli hayvanı olan devenin misafir için kesilmesi, yavrusunun zayıf kalmasına neden olur. Dolayısıyla bu da ev sahibinin cömertliğine işaret eder. (Bkz. es-Sekkâkî, *Miftah*, s. 191.)

72 Külün bol olması, o evde ateşin çok yandığına, bu da misafirin çok geldiğine delildir. (Bkz. el-Alevî, *et-Tıraz*, III, 340.)

73 Bu cümleden, bahsedilen kişilerin misafir ağırlamakta yarıştıkları anlaşılmaktadır. (Bkz. Abdülmünim Hafâcî ve Abdülaziz Şeref, *el-Belâgatü'l-arabiyye*, Beyrut 1992, s. 153.)

74 Abdülmünim Hafâcî ve ark. , *el-Belâga*, s. 153-154.

75 Bu ifade Adiyy b. Hâtem'den gelen bir hadîste geçmektedir. Hz. Peygamber ona; " Muhakkak senin yastığın geniştir." demiştir. (Bkz. el-Buhârî, Bakara suresi tefsiri, 28; Müslim, Sıyam, 33.)

76 et-Tıybî, Hüseyin b. Muhammed, *Kitabü't-tıbyân fî ilmi'l-meânî ve'l-bedî ve'l-beyân*, (Tahk. : Hâdî Atıyye), 1987 y.y., s. 262.

77 Arapça dil bilgisinde gayru munsarıf bir yapıda olan "ahmak" kelimesi doğrudan kullanılmamış, dolaylı anlatım sanatı olan kinâye sanatıyla kişinin sıfatı olarak söylenmiştir. (Bkz. Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, s. 273.)

Cahillik:

فلان صافي العيش و حلـــو الحيـــاة (Falanın hayatı saf ve tatlıdır) ibaresi kişinin bilgisizliğinden kinayedir.[78] Bilmediği için kederi yoktur ve huzur içindedir. رائـــد الضـــأن (Koyun çobanı) ifadesi de, çobanın insanlardan uzak olması nedeniyle cahilliğinden kinâyedir. غرفتـــه خاليـــة (Yine odosı boş) ifadesi beyni boş anlamında cehaletten kinayedir.[79]

Yaşlılık:

قد بلغ ساحل الحيـــاة (Hayat sahiline ulaştı.), فلان شمس العصر على القصـــر (falan sarayın üzerindeki ikindi güneşi gibidir.), قائد الحمار (merkeb güden) ve كاد يلحق باللطيف الخبـــير (Neredeyse latîf ve habîr olana kavuşacak) gibi sözler yaşlılıktan kinayedir.[80]

Ölüm:

اســـتأثر الله بـــه (Allah onu kendine ayırdı) ve نقله الى دار رضوانه (Onu rıdvan evine taşıdı), هـــادم اللـــذا ت (lezzetleri yok eden) gibi ifadeler ölümden kinayedir.[81]

Hayvanlar ile ilgili bazı kinâye isimler:

Ebû firâs (aslan), Ebu'l-ebred (kaplan), Ebû Eyyub (deve), Ebû mezahim (fil), Ebû yakzân (horoz), Ebu'l-beydâ (karga), Ümmü 'urayt (akreb), İbnü'l-mâ (su kuşu) .

Ayrıca, ebû, ümm ve ibn kelimeleriyle yapılmış künyeler de kinâye lafızlar olarak kullanılmaktadır.[82]

Yiyecekler:

Ümmü'l-hamr (üzüm), câbir ve âsım (ekmek), tuhfetü İbrahim (et) ve خرسة مريم (hurma) gibi kinâyeler bulunmaktadır.[83]

---

78 el-Cürcânî (Ebu'l-Abbas), *el-Müntehab*, s. 88-89.

79 A.g.e. , s. 145.

80 es-Seâlibî, *Kitabü'l-kinâye*, s. 61; el-Cürcânî (Ebu'l-Abbas), *el-Müntehab*, s. 136.

81 el-Cürcânî (Ebu'l-Abbas), *el-Müntehab*, s. 64-66; Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, s. 276.

82 Abdülfettah el-Mısrî, *Kutûf lügaviyye*, Dımaşk 1984, s. 150-153.

III. Kur'ân'da Bulunan Bazı Kinâye Lafızlar

Arap dilinde kullanılması zaruret olarak görülen kinâye sanatının aynı zamanda güzel ahlak kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm'de yer alması tabiîdir. Zira görüldüğü gibi bu sanat daha çok edebe muğayir olan konularda kullanılmıştır. Kur'ânda yer alan lafızların çoğunluğunu da müstehcen hususlar oluşturmaktadır.[84] Ayrıca cimrilik, pişmanlık, tuvalet ile ilgili şeyler, kadın vd. bazı konular mevcuttur. Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan kinâye ifadelerin bulunduğu bazı âyetler şunlardır:

(وأحيط بثمره فأصبح يقلب كفيه على ما أنفق فيها و هي خاوية على عروشها و يقول يا ليتني لم أشرك بربّي أحدا)

"Derken onun serveti kuşatılıp yok edildi. Böylece bağı uğruna yaptığı masraflardan ötürü ellerini oğuşturup kaldı. Bağın çardakları çökmüştü. Ah, diyordu, keşke ben Rabbime ortak koşmamış olsaydım!"[85]

Burada serveti ve evlad-ü ıyâlinin çokluğuyla övünen bir inkarcının başına gelen musibeti anlatan bu âyette; "ellerini oğuşturma (يقلب كفيه)" kafirin üzüntü ve pişmanlığından kinâyedir.[86]

(و قالت اليهود يد الله مغلولة غلت أيديهم و لعنوا بما قالوا بل يداه مبسوطتان ينفق كيف يشاء..)

"Yahudiler: Allah'ın eli bağlıdır (sıkıdır) dediler. Hay dediği yüzünden eli bağlanası ve lanet olası ! Bilakis, Allah'ın elleri açıktır, dilediği gibi verir."[87]

Bu âyette, "elleri açıktır (يداه مبسوطتان)" ifadesi cömertlikten kinâyedir.[88]Ancak el-Beydâvî, tefsirinde Allah'a hakiki anlamda el isnat edilemiyeceği için, bu âyetin sadece mecâz olduğunu belirtir.[89]

---

83 el-Cürcânî (Ebu'l-Abbas), *el-Müntehab*, s. 111, 123.

84 Kur'ân-da cima ile ilgili olarak; refes; Bakara, 187, kurb; Bakara, 222, sirr; Bakara, 235; mess; Âl-i İmrân, 47, duhul; Nisâ, 23, ğaşyân; A'râf, 189, mürâvede; Yusuf, 23, 31, 77 kelimeleri yer almaktadır. (Bkz. es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 789-792.)

85 Kehf, 42; İbrahim Abdülfettah, *el-Kâmusü'l-kavîm*, Mısır 1983, II, 129.

86 ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Beyrut t.y. , II, 485; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, II, 949.

87 Mâide, 64.

(... و إن كنتم مرضى أو على سفر أو جاء أحد منكم من الغائط ....)

"..Eğer hasta olur veya bir yolculuk üzerinde bulunursanız, yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse yahut da kadınlara dokunup da su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin."[90]

Bu âyette ise, çukur yer anlamındaki "el-ğâit" kelimesi ayak yolundan (tuvalet) kinâye yapılmıştır.[91] Bu kelime aynı zamanda evin avlusundan kinâyedir.[92]

IV. Kinâye Sanatı Bulunan Bazı Hadîsler

Arapların en fasih konuşanı olan Hz. Peygamber, muhatabının seviyesine ve durumuna göre de konuşurdu. Nitekim el-Câhız, onun sözleri için; "öyle bir sözdür ki; harflerinin sayısı az, anlamları çok, yapmacıktan uzak bir tarzdadır. Basit olacak yerde basit, kısa olacak yerde kısa konuşur. Bayağı sözden yüz çevirir." demiştir.[93] Zaman zaman şiirlerden bazı şeyler söylemiş olan Peygamber, Kur'ân'ın da ifade ettiği gibi bir şâir değildi. O kendini şöyle tanıtır: " Ben Arabın en fasihiyim. Çünkü ben Kureyş'tenim ve Sa'd b. Bekr oğulları içinde büyüdüm."[94]

İşte bu vasıflara sahip olan Hz. Peygamber'in sözleri, muhteva ve içinde taşıdığı sanatlar bakımından Arapların önceden tanıdığı unsurlar yanında İslâm'ın ortaya koyduğu hayat şartlarına uygun yeni unsurları bulunan bir uslûba sahiptir. Meselâ, Huneyn savaşında, الآن حمـــى الوطيـــس "Şimdi harp şiddetlendi." anlamındaki sözü ilk defa

---

88 es-Suyûtî, *el-İtkân* (Tahk. : Mustafa Diyb el-Buğa), Beyrut 1993, II, 791; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 308.

89 el-Beydâvî, Abdullah b. Ömer, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, Beyrut t.y. , II, 159. Not: Daha önce belirttiğimiz gibi kinâye hem hakiki hem de mecâz anlama gelmektedir.

90 Nisa, 43.

91 İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâir*, III, 59; en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, Beyrut 1989, I, 315; İbrahim Abdülfettah, *el-Kâmusü'l-kavîm*, Mısır 1983, II, 63.

92 el-Firuzâbâdî, *el-Kâmusü'l-muhît*, s. 878.

93 el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, II, 17-18; er-Râfiî, Mustafa Sadık, *İ'câzü'l-Kur'ân*, Mısır 1961, s. 314; Bayraktar, İbrahim, *Edebî ve İlmî Açıdan Hadîs*, İzmir 1994, s. 20.

94 es-Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, Kahire t.y., I, 109; er-Râfiî, *Tarihu âdâbi'l-'Arab*, Beyrut 1974, II, 307.

Peygamber'in söylediği ifade edilir.[95] Buna paralel olarak kinâye sanatı da bazı yeni kavramlar kazanmıştır. İçinde kinâye sanatı bulunan hadîslerden bazıları şunlardır:

- إن الله تعالى يبسط يده بالليل ليتوب مسيء النهار... "Gece günah işleyenin tevbe etmesi için gündüz elini açar..."[96] hadîsinde "elini açar" tabiri Allah'ın cömertliğinden kinâyedir.[97]

- ذاك رجل لا يتوسّد القرآن "Şu adam Kur'ân'ı yastık yapmaz." hadîsinde[98] o kimsenin Kur'ân ile meşgul olmayıp O'nu sanki yastık yapması söz konusu ise, yergi amaçlı bir kinâye; eğer uyumayıp devamlı Kur'ân okuduğu kastedilirse övgü amacına yönelik bir kinâye kabul edilir.[99]

- رويدا يا أنجشة لا تكسر القوارير "Ey Enceşe! Şişeleri kırma, yavaş ol!"[100] hadîsindeki şişeler (قوارير) kelimesi, narin ve zayıflığından dolayı kadınlardan kinâye yapılmıştır. Burada Hz. Peygamber kendi hanımlarından bahisle yaptığı kinâyede, develeri nağmeyle yeden hizmetçisi Enceşe'ye ikazda bulunmuştur.[101]

- من قاتل في سبيل الله من رجل مسلم فواق ناقة وجبت له الجنة... "Kim Allah'ı yolunda deve deve sağılacak kadar bir müddet savaşırsa, cenneti haketmiş olur"[102] hadîsindeki "فواق" kelimesi iki süt sağımı arası bir zaman olup,[103] sürenin azlığından kinâyedir.

---

95 Bu sözdeki el-vatis kelimesi tennur (ocak, fırın) anlamında olup, bu sözü işitenin savaşla ocak arasında benzerlik kurmasına neden olur. (Bkz. el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, II, 15; İbnü'l-Esîr, *el-Mesel*, I, 78.)

96 Müslim, Tevbe, 31; Subhi Sâlih, *Şerhu Riyadi's-sâlihîn*, İstanbul 1990, hadis no: 16.

97 ez-Zemahşerî, *el-Fâik fi garibi'l-hadîs*, Beyrut 1993, I, 107-108.

98 Ahmed b. hanbel, III, 449.

99 er-Radî, eş-Şerîf, *el-Mecâzâtü'n-nebeviyye*, s. 40-41.

100 Müslim, Fedâil, 73; et-Tirmizî, Necm Suresi Tefsiri, 3.

101 es-Seâlibî, Ebû Mansur, *Fıkhu'l-lüga ve sırru'l-arabiyye* (Tahk. : Fâiz Muhamed), Beyrut 1993, s. 365; İbnü'l-Esir, Dıyauddin, *el-Meselü's-sâir*, III, 64; Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi*, VII, 303-304.

102 İbn Mace, Cihad, 15; Subhi Salih, *Şerhu Riyadi's-sâlihîn*, hadîs no: 1294,1295.

103 Bkz. İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, Kahire t.y. , V, 3428-3489.

Bunların dışında daha birçok hadîste kinâye ve ta'riz sanatı bulunmaktadır. Ancak burada, hadîslerde yer alan ifadelerden bir kısmını kısaca vermek istiyoruz. Bunlar; bineğimi başka yöne çevirdim (cima),[104] yüzüğü açmak (cima),[105] elbise açmak,[106] sopasını omuzundan indirmez (seyahat veya terbiye etmek),[107] ve elin toprağa yapışsın [108]gibi ifadelerdir.

Yine Hz. Peygamber'in, içinde kinâye sanatı olan ve daha sonra darb-ı mesel haline gelen sözleri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir:

- لا يلدغ المؤمن من جحر واحد مرتين "Mümin bir delikten iki defa ısırılmaz"[109] hadîsi inanan kimseye günah nispet edilmekten kinâyedir. Bir başka ifadeyle, mümin günahta ısrar etmez ve aynısını bir daha yapmaz. Bu hadîs, yaralanıp tekrar tekrar ayağını taşa vuran kimse için darb-ı mesel olarak söylenir.[110]

- الولد للفراش و للعاهر الحجر "Çocuk doğduğu yatağa aittir. Zina yapan için taş vardır."[111] Hadisindeki taş kelimesi eldekini

---

104 (حوّلت رحلي البارحة). Hadis için bkz. et-Tirmizî, Tefsiru Sureti Bakara, 27; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 297.

105 Bu sözün bulunduğu hadis şöyledir: (لا يحلّ لك أن تفضّ الخاتم إلا بحقه) . Bkz.

106 (لقد أعجبني و ما كشفت لها ثوبا). Bkz. İbn Mâce, Cihad, 32.

107 (أما أبو جهم فلا يضع عصاه عن عاتقه) Hadis için bkz. Neseî, Talak, 22. es-Suyutî, bu hadisin şerhinde; bu sözün çok yolculuk veya dayak anlamına geldiğini ifade ediyor. A. g. e. , VI, 75.

108 (تربت يداك). Hadîs için bkz. el-Buharî, Nikah, 15; Müslim, Radâ, 4, 6, 8, 53.

109 el-Buharî, el-Edeb, 83; Müslim, Zühd, 63.

110 Bu darb-ı meselin çıkış kaynağı şudur: Şâir Ebû 'Azze, Bedir savaşında esir düşünce Hz. Peygamber'den af dilemiş ve serbest bırakılmıştı. Ancak tekrar Uhud savaşında esir düşmüş ve af dilemişti. Bunun üzerine Peygamber bu hadîsi irad etmiştir. (Bkz. el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, Kahire 1985, II, 16; el-Meydânî, Ebu'l-Fadl ahmed b. İbrahim, *Mecmau'l-emsâl*, Tahk.: Muhammed Ebu'l-Fadl, Kahire t.y. , III, 157.)

111 el-Buharî, el-Ferâiz, 18, 28; Müslim, Radâ, 36, 37.

kaybetmekten veya recmedilmekten[112] kinâyedir. Yani zina edene ancak taş ve toprak gibi değersiz şeyler kalır. Çocuktan bir nasibi yoktur. Bu hadîs, hak ettiğini kaybedip, eli boş dönen kimse için darb-ı mesel olmuştur.[113]

Sonuç

Arap belâgatının üç şubesinden birisi olan beyân ilmi içinde mütalâa edilen kinâye sanatı, anlamı kuvvetlendirmek ve muhatabın üzerinde daha çok tesir bırakmayı amaçlar. Gerçek anlama da gelmesiyle mecâzdan ayrılan kinâye, lafızlara daha zengin anlamlar yüklemeyi temin eder. Ta'riz, telvih, remz, imâ ve tevriye gibi çeşitleri de bulunan bu sanat, Cahiliye şiiri, Kur'an-ı Kerîm, hadîsler ve diğer edebî metinlerde yer almıştır. Âyet ve hadîslerde yer alan örneklerin bir kısmı daha önce Arap kültürü ve dilinde kulanılmış olanlardır. Bir kısmı da İslâmın ortaya koyduğu yeni kültürün unsurlarıdır. Bazı deyimler ilk defa Peygamber'in ağzından duyulmuştur. Ayrıca bazıları Sahâbenin, Peygamber'e doğrudan ifade edemedikleri konuları anlatmak için kullandıkları kinâye sözlerdir. Bunlara ilave olarak hadislerde yer alan kinâye kavramlardan bir kısmı daha sonra darb-ı mesel(atasözü) haline gelmiştir. Özetle, kinâye kısa ve dolaylı anlatımın etkili bir üslûbudur.

---

112 en-Nevevî, taş kelimesinin burada recm anlamına gelmesini uzak bir ihtimal kabul eder. Çünkü her zina eden recm edilmez. Ayrıca recm, kişiyi çocuğundan engellemez. Bkz. en-Nevevî, Şerhu Sahih-i Müslim, Kahire 1987, X, 37.

113 el-Meydânî, *Mecmau'l-emsâl*, III, 429.

Bibliyoğrafya

Abdülfettah el-Mısrî, *Kutûf luğaviyye*, Dımaşk 1984.

Abdülmünim Hafâcî ve Abdülaziz Şeref, *el-Belâgatü'l-arabiyye beyne't-taklîd ve't-tecdîd*, Beyrut 1992.

Abdüsselam el-Hûfî, *Şerhu Divani'l-Hansâ*, Beyrut t.y.

el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed (1162/1748), *Keşfü'l-hafâ*, I-II, Beyrut t.y.

Ahmed el-Hâşimî, *Cevahiru'l-belâga*, Beyrut t.y.

el-Alevî, Yahya b. Hamza, *et-Tıraz*, I-III, Beyrut 1982.

Ali Carim ve Mustafa Emin, *el-Belâgatü'l-vâdıha*, İstanbul t.y.

Abdülaziz Atik, *İlmü'l-beyân*, Beyrut t.y.

el-Aynî, Bedruddin Mahmud b. Ahmed (855/1451), *Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahihi'l-Buharî*, I-XX, Kahire 1982.

Bayraktar, İbrahim, *Edebî ve İlmî Açıdan Hadis*, İzmir 1994.

el-Beydâvî, Abdullah b. Ömer (685/1288), *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, I-IV, beyrut t.y.

Bolelli, Nusrettin, *Belâgat*, İstanbul 1993.

el-Buharî, Muhammed b. İsmail (256/869), *el-Câmiu's-sahîh*, I-VIII, İstanbul 1979.

el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I-IV, Kahire 1985.

Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi*, I-XVIII, Akçağ-Zaman yayınları, 1995 – 1996.

el-Cürcânî, Ahmed b. Muhammed es-Sakafî (482/1089), *el-Müntehab min kinâyâti'l-üdebâ ve irşâdâti'l-bülegâ*, Beyrut 1984.

Davudoğlu, Ahmet, *Müslim Tercümesi*, I-XII, İstanbul 1983.

ed-Dâye, M. Rıdvan, *el-Kinâyâtü'l-âmmiyye*, Dımaşk 1988.

Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as (276/888), *Sünen*, I-IV, İstanbul 1992.

Durmuş, İsmail, *Cahiliye Şiirinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de Benzetme* (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 1988.

İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed (241/855), *el-Müsned*, I-V, İstanbul 1992.

İbn Hıcce el-Hamevî, Ebû Bekr Ali (837/1433), *Hızânetü'l-edeb ve ğâyetü'l-ereb*, I-II, Beyrut 1987.

İbn Manzur, Muhammed b. el-Mükerrem (711/1311), *Lisanü'l-arab*, I-VI, Kahire t.y.

İbn Reşîk, Ebû Ali el-Hasen (456/1063), *el-'Umde fî mehâsini'ş-şi'r ve âdâbihi*, I-II, Beyrut t.y.

İbnü'l-Esîr, Mecduddin b. Muhammed (606/1209), *en-Nihâye fî garibi'l-hadîs ve'l-eser*, I-IV, Kahire 1963.

İbnü'l-Esîr, Dıyauddin Muhammed b. Muhammed (637/1239), *el-Meselü's-sâir fî edebi'l-kâtib ve'ş-şâir*, I-IV, Kahire t.y.

İbnü'l-Esîr, Necmuddin Ahmed b. İsmail (737/1336), *Cevheru'l-kenz*, İskenderiye t.y.

İbrahim Abdülfettah, *el-Kâmusü'l-kavîm li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I-II, Mısır 1983.

el-Kazvinî, el-Hatîb(739/1338), *el-İdah fî ulûmi'l-belâga* (Şerh: Abdülmünim Hafâcî), Beyrut 1980.

Kütübü's-sitte ve Şerhleri, Akçağ Yayınları, I-XXIII, İstanbul 1992.

el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *Ulûmü'l-belâga*, Beyrut t.y.

el-Meydânî, Ahmed b. Ahmed (581/1353), *Mecmau'l-emsâl*, I-III, Kahire t.y.

el-Müberred, Muhammed b. Yezid (285/898), *el-Kâmil*, I-IV, Beyrut 1986.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b el-Haccac (261/874), *el-Câmiu's-sahîh*, I-XVIII (Nevevî Şerhi ile bereber), Kahire 1987.

en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed (701/1310), *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, I-III, Beyrut 1989.

en-Nüveyrî, Şihabuddin Ahmed b. Abdulvehhab (737/1336), *Nihayetü'l-ereb fî fünûni'l-edeb*, I-XXVII, Mısır t.y.

er-Radî, eş-Şerîf Muhammed b. Ebî Ahmed (406/1015), *el-Mecâzâtü'n-nebeviyye*, (Tahk.:Taha Muhammed), Kahire 1967.

er-Râfiî, Mustafa Sadık, *İ'câzü'l-Kur'ân*, Mısır 1961.

Târîhu âdâbi'l-Arab, I-III, Beyrut 1974.

es-Sabbâğ, Muhammed b. Lutfî, *et-Tasviru'l-fennî fi'l-hadîsi'n-nebevî*, el-Mektebü'l-islâmî,1988.

es-Seâlibî, Ebû Mansur (430/1038), *Fıkhu'l-lüga ve sırru'l-arabiyyye*, (Tahk. : Fâiz Muhammed), Beyrut 1993.

Kitabu'l-kinâye ve't-ta'rîz, Beyrut 1984.

es-Sekkâkî, Yusuf b. Ebî Bekr 626/1228), *Miftâhu'l-ulûm*, Beyrut t.y.

es-Serahsî, Muhammed b. Ahmed (490/1096), *Usulü's-Serahsî*, I-II, Beyrut t.y.

Subhi Salih, *Hadis İlimleri ve Istılahları*, (Çev.: Yaşar Kandemir), Ankara 1986.

es-Sübkî, Bahauddin (773/1371), *Arûsü'l-efrâh fî şerhi telhîsi'l-Miftâh*, I-IV.

es-Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman (911/1606), *el-Câmiu's-sağîr*, I-II, Kahire t.y.

el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân (Tahk.: Mustafa Diyb el-Buğa), I-II, Beyrut 1993.

Şeyhon, Mahmud Seyyid, *el-Üslûbü'l-kinâî*, Kahire 1978.

Tahir-ül Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, İstanbul 1973.

et-Taftazânî, Saduddin, *Muhtasarü'l-meânî*, İstanbul 1977.

et-Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali (1158/1754), *Kitabu keşşâfî ıstılâhâti'l-fünûn*, I-II, İstanbul 1984.

et-Tıybî, Hüseyin b. Muhammed, *Kitabu't-tıbyân* (Tahk.: Hâdi Atiyye), 1987 y.y.

et-Tirmizî, Muhammed b. İsa (279/892), *Sünen*, I-V, Kahire 1937.

Yedi Askı (Çev.: Şerafettin Yaltkaya), İstanbul 1985.

ez-Zebîdî, Murtada, *Tâcü'l-arûs*, I-XX, Beyrut 1994.

ez-Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer (538/1144), *el-Fâik fî garibi'l-hadîs*, I-IV, Beyrut 1993.

el-Keşşâf, I-IV, Beyrut t.y.

ez-Zerkeşî, Muhammed b. Abdullah (794/1391), *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* (Tahk. :Muhammed Ebu'l-Fadl), Kahire 1957.

ez-Zevzenî, Hüseyin b. Ahmed, *Şerhu'l-Muallakâti's-sebi't-tıvâl* (Talik: Ömer Faruk et-Tabbâ), Beyrut t.y.